

DAVID PAPAJÍK

Jan Čapek ze Sán cseh nemes és szerepe a magyar koronáért folytatott harcban (1440–1443)

A huszita harcok ádáz összecsapásait túlélő cseh harcosok 1434 után különböző módon próbáltak érvényesülni. Egyesek haramiák lettek, mások zsoldos szolgálatba léptek. Ez utóbbi útra lépett az 1434-es lipany-i csatában levert hírhedt huszita hadvezér, Jan Čapek ze Sán is. A következő tanulmány Čapek szerepét kívánja vizsgálni az 1440–1443-as években a magyar koronáért vívott küzdelemben, amikor Čapek a magyar trónt meghódítani kívánó III. Jagelló Ulászló lengyel király hadvezéréként lépett fel.

A magyar trónharc kezdete előtti helyzet megértéséhez nagyon röviden vissza kell térnünk néhány évvel korábbra. II. Habsburg Albert, Luxemburgi Zsigmond császár Erzsébet nevű lánya férjeként, apósa 1437. december 9-én bekövetkezett halála után, 1438-ban megszerezte a római, cseh és magyar trónt. Sikerült kiegyezni III. Jagelló Ulászló lengyel király öccse, Kázmér lengyel herceg igényeivel. Úgy tűnt, a térség stabilitását ismét meg lehet teremteni. Nem ez történt azonban, mivel 1439. október 27-én Albert a törökök elleni sikertelen hadjáratából visszatérve vérhasban elhunyt.¹

A királynak csak két leánya volt (Anna és Erzsébet), fiúörököse azonban nem. 1440 januárjában a magyar rendek így felajánlották a magyar koronát III. Jagelló Ulászló királynak, amivel nagy lengyel–magyar perszónáluniót kívántak létrehozni. A lengyelek a magyar javaslatokat 1440 márciusában Krakóban elfogadták.² Eközben azonban történt néhány dolog, amely bonyolította a megállapodást. 1440. február elején római királynak választották az elhunyt II. Albert király rokonát, Habsburg Frigyeset, aki ezt követően III. Habsburg Frigyesnek nevezte magát. Másrészt 1440. február 22-én II. Habsburg Albert özvegye, Erzsébet királyné Komáromban megszülte László fiát (később Utószülött Lászlóként ismert).³ A magyar rendek ezért javasolták, hogy III. Jagelló Ulászló vegye feleségül Erzsébet királyi özvegyet, és támogassa Utószülött László fia cseh és osztrák területek iránti követeléseit.

¹ Čornej, Petr – Bartlová, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. VI. (1437–1526). Praha–Litomyšl, 2007. 56. A lengyel–magyar viszonyokhoz 1438–1439 években lásd Kartouz, Peter: *Akcie polských vojsk na území Slovenska v rokoch 1438–1439*. Historický časopis, 21. (1973) 21–36. A magyar koronáért való vitáról III. Jagelló Ulászló és özvegy Erzsébet királynő között a következők írtak: Vach, Miloslav: *Jan Jiskra z Brandýsa a politický zápas Habsburků s Jagellovcí o Uhry v letech 1440–1442*. Historické štúdie, 3. (1957) 172–227.; Kartouz, Peter: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe v Uhorsku v rokoch 1440–1444. Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska*. Historické štúdie, 24. (1980) 225–263.

² Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 227.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 65.

³ Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 64.

Mindkét oldalon több feltételt is támasztottak, de ezekkel itt részletesen nem foglalkozunk.⁴

III. Jagelló Ulászló lengyel király hadserege a királlyal együtt 1440. április 21-én Magyarország területére lépett.⁵ A királyi kíséret először Késmárkon töltött hosszabb időt; a király 1440. április 23-tól 1440. május 4-ig tartózkodott itt.⁶ Nagyon valószínű, hogy a lengyel király hadseregében már jelen volt Jan Čapek ze Sán is, habár erre vonatkozóan nincsenek forrásaink.

A házasság terve ellen az özvegy királynő határozottan fellépett, s elutasította a magyar országgyűlés javaslatait és a lengyel–magyar megállapodást. Elküldte szobalányát, hogy lopja el a magyar koronázási ékszerek egy részét, amelyekkel azután 1440. május 15-én Székesfehérvárott az esztergomi érsekkel magyar királlyá koronáztatta a háromhónapos Utószülött Lászlót.⁷

Ezalatt III. Ulászló hadseregével folytatta útját Iglón és Eperjesen át Eger városába, Rozgonyi Simon püspök székhelyére, ahová május 14-én érkezett meg. Valamivel később, 1440. május 19-én seregével elérte Buda városát.⁸

Ez az időszak nagyon mozgalmas volt Magyarország történetében. Az özvegy királynő a magyar koronával Győrbe átköltözött Pozsonyba; Győrben hagyta tanácsadóját, Cillei Ulrikot és egy cseh és német zsoldosokból álló erős helyőrséget. Az egyesült lengyel–magyar hadsereg épp Győrt támadta meg, s valamikor 1440. június 15. után meghódította. Cillei Ulrik fogságba esett. A lengyel hadsereg két vezérének egyike Jan Čapek ze Sán volt (a másik Drslav Włostowský), a magyar hadsereget pedig Rozgonyi Simon vezette.⁹ Az erre vonatkozó feljegyzés az első forrásadat, mely igazolja, hogy Čapek a lengyel hadsereggel vult. (Nyilvánvalónak tűnik az is, hogy Magyarországra a lengyel királyi hadsereggel lépett be, noha erre nézve nem rendelkezünk írásos bizonyítékkal.)

A magyar rendek nagy része ragaszkodott a lengyelekkel való megállapodáshoz, ezért László 1440. május 15-i koronázását 1440. július 17-én érvénytelennek nyilvánították. Ezt követően 1440. július 17-én megszervezték III. Jagelló Ulászló magyar királlyá koronázását Székesfehérvárott. (Ettől az időtől Ulászlót magyar királyként I. Ulászlónak kellene nevez-

⁴ A magyar–lengyel perszonálunió-egyezmény feltételeihez bővebben lásd: Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 65. Szepes letétbe helyezett részének Magyarországnak való visszaadásáról volt szó, Moldovának ismét Magyarországhoz kellett volna tartoznia.

⁵ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 229.

⁶ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 229.

⁷ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 180.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 230.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 65. A magyar korona eltulajdonításához lásd: Dvořáková, Daniela – Pápsonová, Mária (ed.): *Spomienky Heleny Kottannerovej. Hodnoverné rozprávanie dvornej dámy o krádeži kráľovskej koruny, o odhodlanej kráľovnej Alžbete, o tom, prečo sa Ladislav Pohrobok nenarodil v Bratislave a jako ho vďaka dvom odvážnym ženám korunovali za uhorského kráľa (1439–1440)*. Bratislava, 2008.

⁸ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 229–230.

⁹ Čapek lengyel hadseregben fennálló parancsnoki szerepéről Győr meghódításánál forrásként lásd: Lewicki, Anatolii (ed.): *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus XII. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Tomum II. (1382–1445)*. Kraków, 1891. 416–421., 275 sz. (Részlet Čapekról [Iohannes Czapek et Wlostowsky]: 418.). Győr meghódításához a következő irodalomból: Tóth-Szabó Pál: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest, 1917. 179.; Dabrowski, Jan: *Władysław I Jagiellónczyk na Węgrzech (1440–1444)*. In: *Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego*. Tom II. Zeszyt 1. Warszawa, 1923. 35–36.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 180–181.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 230.; Olejnik, Karol: *Władysław III Warneńczyk (1424–1444)*. Szczecin, 1996. 127–128.

ni, azonban mivel lengyel királyként III. Ulászló, az egységesség kedvéért s hogy ne keletkezzen zavar, továbbra is a III. Ulászló megjelölést fogom használni.) Ulászlót pótkoronával koronázták meg, ezúttal is az esztergomi érsek közreműködésével. Ulászló nem nevezhető aggastyánnak, sőt, még érett férfinak sem, mivel csak tizenhat éves volt, mégis ebben a korban már önállóan gyakorolhatta a királyi hatalmat; Utószülött László esetében viszont egyértelmű volt, hogy helyette édesanyja, Erzsébet királyné uralkodna.¹⁰ Mivel egyik fél sem volt hajlandó meghátrálni a másik előtt, nyilvánvalóvá vált, hogy a viszályt katonai eszközökkel kell megoldani.

1440 szeptemberében Erzsébet megállapodást kötött III. Habsburg Frigyes római királlyal, akinek oltalmába ajánlotta Utószülött László fiát és a magyar koronaékszereket is. Ő maga úgy döntött, hogy Magyarországon marad, ahol fő székhelyének Pozsonyot választotta.¹¹ A királynővel megbarátkozott nemesek már az 1440-es év első felében zsoldosokat fogadtak, akik hajlandók voltak a királynő oldalán harcolni. A legtöbb vállalkozót cseh földön találták. Köztük volt az a katona is, aki az elkövetkező harcokban a legnagyobb hírnévre tett szert, Jan Jiskra z Brandýsa (Jiskra vagy Giskra). Éppen Jiskrának és katonáinak sikerült az 1440-es év folyamán elfoglalniuk a mai Szlovákia területének nagyobb részét.

Megjelenik Čapek neve III. Jagelló Ulászló 1440. október 26-án Budán kiadott oklevelében is. Az oklevél tanúbizonysága szerint Jan Čapek ze Sán közreműködése nyomán a király átadta az osvétimi (oswięcimi) fejedelmeknek a zatori várat Barwald váráért cserébe (ma várrom Žár hegyen, Wadowic városánál Lengyelországban).¹² Az okirat szövege azonban nem bizonyítja Jan Čapek ze Sán személyes jelenlétét az oklevél kiadásánál. Ezzel szemben nyilvánvaló, hogy abban az időben Jan Čapek ze Sán a lengyel király csapatában szolgált.

Mivel 1440 végén III. Ulászló jelentős katonai erőkre tett szert, úgy döntött, támadást indít Erzsébet királyné ellen.¹³ Erzsébet Jiskra által vezetett hadainak egyik fő erőssége Kassa városa volt. Ulászló viszonylag nagy hadsereget állított fel, melynek élére legmagasabb hetmanként (fővezérként) Jan Čapek ze Sánt nevezte ki. A sereg valószínűleg 1441. július 8-án érte el Kassa városát, ahol a védelmet személyesen Jiskra irányította.¹⁴ Az ostromot részletesen leírja Długosz; bizonyos azonban, hogy elbeszélése célzatos, és Ulászló király magyar szövetségesei ellen irányul. Długosz szerint a város sok védője élelmiszerhiány miatt kiszökött a városból, és a megmaradtak meg akarták magukat adni. A leírást azzal végzi, hogy a magyar katonák titokban – Jan Čapek ze Sán vezér tudta nélkül – elhagyták az ostromtábort. Ezt követően Długosz szerint Čapeknek már nem volt elegendő katonája ahhoz, hogy kivívja a győzelmet.¹⁵ A lengyel krónikással ellentétben azonban a történészek úgy vélik, hogy a városvédők semmiképp sem akarták megadni magukat. Ráadásul eperjesi

¹⁰ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 180.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 227., 231.; Olejnik: *Władysław III. Warneńczyk*, 129–130.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 65–66.

¹¹ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 182.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 231.

¹² Az oklevél kiadását lásd: Sułkowska-Kurasiowa, Irena – Kuraś, Stanisław (ed.): *Zbiór dokumentów małopolskich. Tom VIII*. Kraków–Wrocław, 1975. 397., č. 2568. Ehhez szintén Długosz krónikájából lásd: *Roczniki czyli Kroniky sławnego Królestwa Polskiego Jana Długosza. Księga jedenasta i księga dwunasta (1431–1444)*. Warszawa, 2004. 201.

¹³ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 238.

¹⁴ Dabrowski: *Władysław I Jagiellńczyk*, 66–67.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 206.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 240.; Olejnik: *Władysław III. Warneńczyk*, 143.

¹⁵ Długosz leírását Kassa ostromáról lásd: *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae opera venerabilis domini Joannis Długossii, sv. 11-12. tek. (1431–1444)*. Warszawa, 2001. 264–265.; *Roczniki czyli Kroniky*, 294–295.

és lőcsei katonái erősítés segítségével a védők tönkretették az ostromlók táborát, amelyet szekérfal védett. A támadásnál a lengyel–magyar oldalon állítólag 200 katona esett el, és számos foglyul esett.¹⁶ Az így előállt helyzetben Čapek 1441. augusztus 30-án a sikertelen ostrom befejezését kényszerült elrendelni.¹⁷

Jan Jiskra z Brandýsa Čapek seregének Kassától való elvonulását követően, valamikor 1441. szeptember 18. után hadseregével kivonult, hogy ellentámadást indítson.¹⁸ Néhány kolostor bevétel után legnagyobb sikerként elfoglalta Késmárk városát 1441. október 16-án.¹⁹ Dlugoš szerint a várost éjjel egy városi lakos árulása révén szerezte meg. Szintén ő írja, hogy III. Ulászló lengyel király Jan Čapek ze Sánt küldte el, hogy védje meg Késmárkot Jiskra támadásával szemben. Már csak egy napi útra volt Čapek a várostól, amikor Jiskra hatalmába kerítette. Čapeknek nem maradt más hátra, mint dolgavégezetlen visszavonulni.²⁰

Már említettük, hogy Erzsébet királyné elfoglalta Pozsonyt; helyesebb lenne azonban úgy fogalmazni, hogy Pozsony városát vetette hatalma alá, mivel maga a pozsonyi vár Ulászló király hívei kezében volt. 1441 októberében Erzsébet elrendelte a pozsonyi vár ostromát, ami azonban nem vezetett sikerhez.²¹

Mit csinált Čapek ekkor és az ezt követő időszakban? Kétségtől Ulászló egyetértésével Ausztriába távozott Vandala von Wolfsau nemesasszony hívására, annak birtokait megvédendő. Vandala von Wolfsau férjét az osztrák fejedelem parancsára 1441 novemberében fogságba vetették, és fennállt annak veszélye, hogy birtokait elkobozzák. Erre Vandala segítségért fordult Ulászló pártolóihoz, azaz a Habsburgok ellenfeleihez. Vandala 1441 novemberében örökölt vagyonát, Anger várát (ma Anger an der March Alsó-Ausztriában, a szlovák határnál, Malackától 15 km-re délnyugatra) Jan Čapekre bízta.²²

Čapek jelenléte Ausztriában azonban nem volt kívánatos. Néhány helyi nemes kivonult a Čapek katonái által uralt valamelyik faluba (nem ismert, melyikbe), és a katonákat foglyul

¹⁶ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 206. (ugyanott üzenetek és idézetek Kassa ostromáról szóló forrásokból).

¹⁷ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 240. Kassa ostromának folyamatáról Jan Jiskra z Brandýsa 1441. szeptember 18-án Kassán megírt és Bécs városa előljárói számára elküldött leveléhez lásd: Uhlirz, Karl (ed.): *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. II. Abtheilung. Regesten aus dem Archive der Stadt Wien. II. Band. Verzeichnis der originalurkunden des städtischen Archives (1412–1457)*. Wien, 1900. 201., č. 2826.

¹⁸ Jiskra ottléte Kassán alátámasztva még 1441. szeptember 18-án (*Quellen zur Geschichte*, 201. 2826 sz.).

¹⁹ Tóth-Szabó: *A cseh-huszita mozgalmak*, 192.; Dabrowski: *Władysław I Jagiellóńczyk*, 67.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 209.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 241.

²⁰ *Annales seu Cronicae*, 265–266.; *Roczniki czyli Kroniky*, 295–296. A Késmárkért folyó harcokról szóló irodalom: Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 209.

²¹ *Annales seu Cronicae*, 266.; *Roczniki czyli Kroniky*, 296. A további irodalomból: Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 211–212.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 242.

²² Ehhez lásd még: Schalk, Karl: *Aus der Zeit des österreichischen Faustrechts 1440–1463. Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien*. III. Wien, 1919. 70–71.; Dabrowski: *Władysław I Jagiellóńczyk*, 71.; Urbánek, Rudolf: *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*. In: *Věstník Královské české společnosti nauk třída pro filosofii, historii a filologii* (1939), č. 2. Praha 1940. 34.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 213.; Hosák, Ladislav: *Účast českých žoldnéřů na bojích v Rakousích v l. 1439–1460*. Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie, 5 (1958) 166.

ejtették.²³ 1442. január 25-én Jan Čapek ze Sán (*Jan Czappekch von Saan und von Hohenwald*) Anger várából Vandala von Wolfsau nevében ellenségnek minősítette III. Habsburg Frigyes római királyt és az egész osztrák földet.²⁴ III. Jagelló Ulászló híveinek ténykedése Anger várában nem korlátozódott rövid időszakra, hiszen 1442. május elején özvegy Erzsébet királyné levélben panasolta azokat a károkat, amelyeket a lengyelek (azaz a lengyel király hívei) Anger várából kiindulva neki okoznak.²⁵

Térjünk azonban vissza Magyarországra! Erzsébet királyné Pozsony városában a vezénnyellett Mikuláš Sokol z Lamberkát bízta meg.²⁶ 1442. január végén Ulászló hadseregével megindult Pozsony felé. Erzsébet is tudatában volt annak, hogy a helyzet nagyon komoly, s Bécs városától kért rimánkodva segítséget.²⁷ Ulászló hadseregével átküzdötte magát a pozsonyi várba, amelyből azután megtámadta a várost. Erzsébet a város meghódításától való félelmében Ausztriába menekült. Érdekes, hogy III. Habsburg Frigyes római király megtiltotta Bécs városának, hogy az ígért katonai segítséget elküldje Erzsébetnek, és ő maga elkezdett tárgyalni III. Ulászló királlyal.²⁸

Erzsébet híveinek szerencséjére azonban Pozsonyhoz mégis megérkezett a segítség Bécsből. Feltételezhető, hogy abban az időben Pozsonynál már Jan Čapek ze Sán is harcolt csapataival, bár semmiféle közvetlen forrás nem említi őt a harc kapcsán.²⁹ Úgy tűnt, semmi sem gátolhatja meg Pozsony város bevételét, azonban erre mégsem került sor. Ulászló a körülmények következtében kénytelen volt elrendelni seregeinek Pozsony alóli visszavonulását.³⁰ Erzsébet már 1442. február 19-én levelet írt Csehországba Oldřich z Rožmberka nemesnek, hogy tájékoztassa arról, hogy a lengyel király 1442. február 19-én felhagyott Pozsony ostromával. A királynő levele szerint a lengyelek nagy veszteségekkel és szégyennel vonultak el a város alól.³¹

²³ Urbánek: *K historii doby Jiskrovy*, 34–35.; Hosák: *Účast českých žoldnéřů*, 166. Rüdiger von Starhenbergről, Linhart Arbetsról és Linhart Asenheimer pohófelei hetmanról van szó. Lásd: Kollar, Adam František (ed.): *Analecta monumentorum omnis aevi Vindobonensia*. Tomus II. Vindobonae, 1762. 1027–1029., 56. sz. 1442. január 25-éről.

²⁴ A forrás szövegét nyomtatásban lásd: *Analecta monumentorum*, 1027–1029, č. 56. Ehhez lásd még: Schalk: *Aus der Zeit*, 71.; Urbánek, Rudolf: *Vladislav Varnenčik. Skutečnost a legenda*. Praha, 1937. 39–40.; Urbánek: *K historii doby Jiskrovy*, 35.; Hosák: *Účast českých žoldnéřů*, 166.

²⁵ Urbánek: *K historii doby Jiskrovy*, 35.

²⁶ Urbánek: *K historii doby Jiskrovy*, 33.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 214.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 72. Nem ismerjük Mikuláš Sokol z Lamberka városparancsnoki kinevezésének pontos dátumát, de ennek közvetlenül 1442. január 5-e előtt kellett történnie, mivel az ekkor Pozsonyban kiadott oklevélben kötelezi magát arra, hogy ügyel a város biztonságára és rendjére. Vö.: *Archív mesta Bratislavy. Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha, 1956. 253., č. 1807).

²⁷ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 215.

²⁸ *Annales seu Cronicae*, 269.; *Roczniki czyli Kroniky*, 299. Ehhez lásd még: Dabrowski: *Wladyslaw I Jagiellonczyk*, 72–73.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 215.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládí*, 243.; Olejník: *Wladyslaw III. Warneńczyk*, 147.

²⁹ Vö.: Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 216.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládí*, 244.

³⁰ Palacký, František (ed.): *Archív český čili staré písemné památky české i moravské* III. (a továbbiakban: AČ). Praha, 1844. 21., č. 28; Rynešová, Blažena (ed.): *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462*. II. (ed.). Praha, 1932. 135–136., č. 171. Ezt a dátumot tünteti fel Oldřich z Rožmberka számára írt levelében Luxemburgi Erzsébet özvegy királyné.

³¹ „...s přelišnú škodú a hanbú jsú preč odtrhli” („...túlságos kárral és szégyennel elszakadtak vala”). AČ III. 21., č. 28; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, 135–136., č. 171. Az idézet a megjelölt kiadások elsőjéből ered.

Ulászló vereségének egyik oka Dluhoš szerint a katasztrofális élelmiszerhiány volt; hadseregének lovai elpusztultak, mivel nem állt rendelkezésre szalma és takarmány. A lovak fő eledelét ebben a helyzetben a falevelek jelentették. Dluhoš találóan említi, hogy ha nem volt takarmány a lovaknak, akkor a katonák esetében ugyanez elmondható.³² A pozsonyi harcok lefolyásáról és eredményéről Friedrich z Donína Oldřich z Rožmberkának írott levele is tájékoztat. Friedrich z Donína a dél-csehországi mágnásnak Erzsébet királyné segítségkérő üzenetét adta át. Írt a Pozsonynál elszenvedett katasztrofális lengyel vereségekről; szerinte a lengyelek a város ostrománál háromezer lovat veszítettek.³³

A Pozsony alól visszavonuló seregek pusztítottak és fosztogattak. Pozsony város kamaraszámláiból tudhatjuk, hogy Jan Čapek ze Sán valamikor 1442. február 25-e előtt rövid ideig Szenc városában lakott.³⁴

A megtizedelt lengyel hadsereg Pozsonytól Nagyszombatba húzódott vissza; innen 1442 márciusában átvonultak Nyitrára, amely azonban Jiskra hadainak kezében volt.³⁵

Valamikor 1442. március közepe előtt a Čapek által vezényelt seregek sikertelen harcot folytattak a Pozsony városból kiküldött csapatokkal és Jiří Szentgyörgyből, valamint Bazinból megerősített egységeivel.³⁶

1442. március végén III. Jagelló Ulászló hadseregével Budára igyekezett. Abban az időben magyar pártolói külön békeszerződést próbáltak kötni Erzsébet királynéval. Pozsony tágabb környékén csak kisebb csatározások folytak, melyekben feltételezhetően részt vettek Čapek seregei is. Ezek az akciók azonban inkább csak élelemszerző hadjáratok voltak.³⁷

Valamikor 1442. május végén fegyverszünet megkötésére került sor egyrészt Erzsébet királynő és szövetségesei, másrészt a Jagelló-tábor között, amelynek 1442 karácsonyáig kellett volna tartania. A Jagelló-hívek között a következőket nevezték meg: Rozgonyi György (Jiří z Rozhanovců), Guthi Országh Mihály (Michal Országh z Guty), Szentmiklósi Pankrác (Pankrác ze Svatého Mikuláše) és Jan Čapek ze Sán.³⁸

Erzsébet királynő 1442. május 30-án kérte Pozsony várostól, hogy a lengyelekkel való békekötésnél ügyeljenek a felső-magyarországi városok jogaira, hogy a továbbiakban ne érnék azokat károk.³⁹

³² *Annales seu Cronicae*, 269.; *Roczniki czyli Kroniky*, 299. Ehhez lásd még: Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 244.

³³ AČ III. 21-22, č. 29; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, 141., č. 181. 1442. március 30-ai levélről van szó.

³⁴ Közvetlen idézetet a Čapek ténykedéséről való információt tartalmazó 1442. február 25-i Pozsony város kamaraszámláiból felhossa: Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 216.

³⁵ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 217.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 244. A lengyel hadsereg 1442. március 24-i nyitrai tartózkodása igazolást nyert; az információt Friedrich z Donína Oldřich z Rožmberka-nak 1442. március 30-án írt leveléből ismerjük. AČ III. 21-22., č. 29; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, 141., č. 181.

³⁶ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 218.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 244.

³⁷ Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 219.

³⁸ A fegyverszünet megkötéséről fennmaradt néhány oklevél Pozsony város archívumában. Lásd: *Archív města Bratislavy. Inventár stredovekých listín*, 256., 1828. sz., 1829. sz., 1831 sz., 1834. sz. irat; Dabrowski: *Władysław I Jagiellńczyk*, 74.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 219–220.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 245.

³⁹ *Archív města Bratislavy. Inventár stredovekých listín*, 256., č. 1829. Ehhez lásd még: Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 219–220.

1442 novemberében ismét találkozunk Čapek névvel. III. Ulászló ugyanis 1442. november 10-én Budán oklevelet adott ki, melyből érdekes részleteket tudhatunk meg Čapek morvaországi és magyarországi birtokairól. Az oklevél leírja, hogy a heves harcok idején Nagytapolcsány határváros lakosai sok megpróbáltatásnak voltak kitéve. Hogy szenvedéseiknek véget vessen, nem kis pénzösszeg ellenében (a pontos összeg nincs meghatározva) megvásárolta Jan Čapek ze Sántól Náměšť nad Oslavou várát Morvaországban, és ezt kicserélte Jan z Messenpekuval Nagytapolcsány városára. Addig éppen Jan z Messenpeku uralta Nagytapolcsány városát, és zavarta a város és környéke nyugalma; a királynak el kellett távolítania őt a városból. Mivel azonban a király az árnak csak egy részét fizette ki Jan Čapek ze Sánnak, a maradék 6000 aranyra magyar és lengyel nemesek vállaltak kezességet. A király, hogy megnyugtassa Jan Čapek ze Sánt afelől, hogy a fennmaradó pénzt valamikor megkapja, a magyar és lengyel főurak egyetértésével 6000 arany fejében elzálogosított két trencsén megyei magyar várat, Sztrecsnót és Óvárat (Sztarhrad), míg a király Čapeknek vagy utódainak ki nem fizeti a 6000 aranyat. A zálogösszeg kifizetéséről a király köteles volt Čapeket legalább három hónappal korábban értesíteni, hogy Čapek a megállapodott helyen átvehesse a pénzt és visszaadhassa mindkét várat. Az oklevél még egy feltételt tartalmaz, miszerint Čapeknek nem szabad a két várból kiindulva bűncselekményeket elkövetnie és a környéket katonáival fenyegetnie.⁴⁰

Úgy tűnik, az 1442. november 10-i oklevél rendelkezései nem váltak valóra. A megállapodás egy része azonban valószínűleg hatályba lépett. 1442. november 12-én ugyanis Čapek Nagytapolcsányban oklevelet adott ki, amelyben kötelezte magát arra, hogy azonnal visszaadja III. Jagelló Ulászló királynak Sztrecsnót és Óvárat, mihelyt a király kifizeti számára a 6000 arany összeget.⁴¹ Mivel Čapek Nagytapolcsányban adta ki az okiratot, feltételezhetjük, hogy a várakat uralta is.

A régebbi szakirodalom feltételezte, hogy Čapek Nagytapolcsány várát uralta, én azonban az újabb irodalom hatására inkább arra hajlok, hogy abban az időben Nagytapolcsány városa volt a kezében.⁴² A jelenlegi Szlovákia ezen részének földrajzi viszonyaihoz szükséges hozzáfűzni, hogy Nagytapolcsány vára Kővárhely falu felett található, 13 km-re északnyugatra Nagytapolcsány városától, tehát nem létezik közvetlen kapcsolat a vár és

⁴⁰ Az eredeti, 1442. november 10-i oklevél és magyar regesztája rendelkezésre áll a <http://mol.arcanum.hu> lapon 13694. szám alatt (utolsó megtekintés: 2010. március 11.). A latin nyelven készült oklevél eredeti példánya Budapesten a Magyar Országos Levéltárban (a továbbiakban: MOL) található. Vö.: MOL, Diplomatikai Levéltár (DL) (Q szekció), 13694. sz. A pontosság kedvéért megemlítjük, hogy Jan z Messenpeku az oklevélben Jan Hlucky néven van említve. A Náměšť nad Oslavou birtok Nagytapolcsányra való cseréjéről lásd: Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 226.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 248., illetve – hibásan – Lukačka, Ján: *Stredoveké Topoľčany*. In: *Topoľčany vo vrstvách vekov*. Topoľčany, 1997. 116.; Lukačka, Ján: *Topoľčianske hradné panstvo v stredoveku*. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava, 1998. 141.

⁴¹ Čapek 1442. november 12-i oklevelének tömör leírását lásd: Karácsonyi János (ed.): *Oklevélkivonatok a szentmiklósi és óvári család levéltárából*. Történelmi Tár, 1896. 517. A pergamenre készült oklevél Čapek pecsétjével volt ellátva, amely még a 19. század végén létezett. Ehhez lásd: Fekete Nagy Antal: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. IV. *Trencsén vármegye*. Budapest, 1941. 237.

⁴² Ehhez részletesebben: Bóna, Martin: *Dejiny a architektúra topoľčianskeho hradu*. In: *Topoľčany vo vrstvách vekov*, 263–264.; Lukačka: *Topoľčianske hradné panstvo*, 133–134.; Plaček, Miroslav – Bóna, Martin: *Encyklopedie slovenských hradů*. Praha, 2007. 306. A nagytapolcsányi vár a vizsgált időszakban Ladislava ze Sečan tulajdona volt, aki számára a várat Mikuláš z Bíně várnagy igazgatta. Lukačka: *Topoľčianske hradné panstvo*, 142. Arról, hogy 1442-ben a nagytapolcsányi vár Jan Čapek ze Sán uralta, lásd például Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojvládíe*, 245.

város között.⁴³ Az 1442. november 12-i említésen kívül Čapek neve Nagytapolcsánnal kapcsolatban újra említésre kerül 1443. március 30-án, amikor nagytapolcsányi kapitányként említik (*Capitaneo de Tapolchan*).⁴⁴ Nagytapolcsány birtoklása számára valamikor 1443. szeptember 22-e táján ért véget, mivel ekkor a város helytartóiként már Dobeš z Rohožova és Jan Vlk z Adršpachu lépnek fel.⁴⁵ Kiegészítésként megjegyezhetjük, hogy a városban a husziták egy kisebb megerősített székhelyet építettek ki, amelyet Čapek használhatott.

Mi lett Čapek sztrečsnói és óvári letéti birtokával? Ezen várak után nem csak Čapek érdeklődött, hanem más nemesek is. Szentmiklósi Pankrác III. Jagelló Ulászló számára Szokolca védelmére 12000 aranyat folyósított.⁴⁶ 1443. március 30-án Budán kiadott oklevélvel Ulászló Pankrácnak az összeg fejében Sztrecsnó és Óvár várakat adta letétbe. Egyúttal megígérte, hogy 1443. július 25-ig mindkét várat kiváltja Jan Čapek ze Sántól 6000 aranyért, amit azonban nem tartott be.⁴⁷ Ez az 1443. március 30-i oklevél azért is érdekes számunkra, mert a király Čapeket kitűnő, hű nagytapolcsányi kapitányának nevezi („...*fideli nostro Egregio Johanni Chepek de Sary* [helyesen Sany – D. P.] *Capitaneo de Tapolchan*...”).⁴⁸ Čapek kifizetésére és a két vár Szentmiklósi Pankrác kezébe való átadására III. Jagelló Ulászló uralma alatt nem került sor.

1442 végén mindkét ellenfél, Erzsébet királyné és Ulászló is kezdett hajlani a megállapodás felé, amire a pápa is igyekezett rávenni őket. Az álláspontok lassan közeledtek egymáshoz. Az özvegy királyné azt javasolta, hogy idősebb leányát, Annát vegye feleségül III. Ulászló, s akkor átadja neki az uralkodást Magyarországon, de nem mint királynak, hanem csak Utószülött László fia gyámjaként (kormányzóként). Saját maga számára tizenhárom, többnyire a Felvidéken, a mai Szlovákia területén található megye feletti uralmat követelt.⁴⁹ Azt, hogy mindkét fél megállapodásra törekedett, az is igazolja, hogy értesülésünk van a zsoldosok szolgálatból való elbocsátásáról. Ha további harcokra készültek volna, a zsoldosokat nem küldték volna haza.⁵⁰

1442. december 13-án Győrben sor került a megállapodás megkötésére, amely a fentiekben előterjesztett javaslatokból indult ki, s fő vonalaiban a fennálló katonai erő-

⁴³ A nagytapolcsányi vár történetéhez részletesebben lásd: Bóna: *Dejiny a architektúra*, 255–273.

⁴⁴ Az 1443. március 30-i oklevél kiadását lásd: Sasinek, František V. (ed.): *Pongrácovské listiny*. Letopis Matice Slovenskej, 11 (1874) sv. 2. 74., č. 3.

⁴⁵ 1443. szeptember 22-én Nagytapolcsányban oklevelet adott ki Dobeš z Rohožova és Jan Vlk z Adršpachu. Lásd: *Prímási Levéltár, Esztergom, Acta radicalia* (U 469) alap, sign. V 7. Ehhez lásd még, noha némiképp félreérthető: Lukačka: *Stredoveké Topolčany*, 116.; Lukačka: *Topolčanské hradné panstvo*, 141.

⁴⁶ Az említett adatot egy magyar nemesek által Pesten, 1446. június 15-én kiadott oklevélből tudjuk. Az 1446. június 15-i oklevél eredetije és részletes magyar leírása rendelkezésre áll a <http://mol.arcanum.hu> lapon 44419 szám alatt (utolsó megtekintés: 2010. március 11.). A latin nyelven írt okirat eredeti példánya: MOL DL, 44419. sz. Ehhez lásd még: Fekete Nagy: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 237., 336.; Menclová, Dobroslava: *Hrad Strečno*. Pamiatky a múzeá, 3 (1954), č. 4. 163.; Kočíš, Jozef: *Od Čachtíc po Strečno*. Martin, 1989. 198.

⁴⁷ Az 1443. március 30-i oklevél kiadását lásd: *Pongrácovské listiny*, 74., č. 3.; Fekete Nagy: *Magyarország történelmi földrajzi a a Hunyadiak korában*, 237., 336.

⁴⁸ *Pongrácovské listiny*, 74., č. 3.

⁴⁹ Az Ulászló és Erzsébet közötti tárgyalásokról lásd: *Annales seu Cronicae*, 275–278.; *Roczniki czyli Kroniky*, 306–308.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojuvládíe*, 248.

⁵⁰ Urbánek: *Vladislav Varnenčik*, 41.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 227.; Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojuvládíe*, 249.

viszonyokra épült. Erzsébet elérte, hogy elismerésre került a Felvidék feletti uralma. A történelem azonban végül más úton haladt, mivel 1442. december 19-én Erzsébet meghalt.⁵¹ Bár halála után a megállapodást nem törölték, végül senki sem tartotta magát hozzá. 1443 januárjában Jiskra levelet írt Bécsbe, mely szerint ugyan híveivel együtt szeretnék megtartani a békét, de a lengyelek állandóan veszélyeztetik embereit.⁵² Valamikor 1443. február folyamán III. Jagelló Ulászló király Jan Čapek ze Sán által vezényelt serege megtámadta Győr városát, amely azonban megvédte magát.⁵³ A kis Utószülött László érdekeit védő tábor sem kívánt félreállni; legnagyobb sikereinek egyike a szepesi vár – első sorban Jiskra nevéhez fűződő – bevétel volt 1443. augusztus közepe táján.⁵⁴ A szüntelen harcok természetesen senki nem kívánta, ezért 1443. szeptember 1-jén Rozgonyi Simon egri püspök Ulászló felhatalmazottjaként Jiskrával, az Utószülött László érdekeit védő sereg fővezérével tizenhárom hónapra, 1444. szeptember 29-ig szóló fegyverszünetet kötött.⁵⁵ Miért siettek ennyire a fegyverszünet megkötésével, és miért ilyen hosszú időre kötötték azt? Az indok egyszerű volt: a török veszély. III. Ulászlóra ugyanis IV. Jenő pápa (1431–1447) nagy nyomást gyakorolt, hogy induljon a törökök ellen, mivel nagyszabású összehangolt akciót képzelt el a törökök ellen szárazföldön és tengeren egyaránt.⁵⁶

Ez már azonban a magyar, illetve európai történelem más fejezete, amelyet itt nem tudunk követni, és csak megemlíthetjük, hogy Jan Čapek ze Sán 1443-ban Ulászló királlyal a törökök ellen vonult.⁵⁷ Ezzel szemben nem vett részt a király leghíresebb hadjáratában 1444-ben, amely a várnai csata során a kereszténység katasztrofális vereségével és a király halálával végződött. Ismeretlen okokból, talán a zsold elmaradása miatt visszatért Morvaországba, ahol Hukvalda várának tulajdonosa volt. Utoljára 1452-ben említették nevét.

Tanulmányunkban Jan Čapek ze Sán cseh nemes 1440–1443 közötti magyarországi tevékenységét követtük nyomon, amikor III. Jagelló Ulászló lengyel és később magyar király seregeinek parancsnokaként lépett fel, s a királytól néhány birtokot kapott letétbe. Úgy vélem, Čapek sorsa érdekes tanulsággal szolgál arról, hogy a korábbi huszita harcosok hogyan kapcsolódtak be a későbbi európai eseményekbe. A sok ezer egyszerű és ismeretlen nevű huszita katonával szemben Čapekról valamivel több információt tudunk kideríteni.

⁵¹ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 249.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 72. A győri szerződéseket 1444. december 13-ra keltezik; ezzel szemben Dabrowski: *Władysław I Jagiellńczyk*, 95.; Urbánek: *Vladislav Varnenčik*, 40.; Vach: *Jan Jiskra z Brandýsa*, 227. 1444. december 14-re teszi. Megjelentek olyan nézetek is, hogy Luxemburgi Erzsébetet megmérgezték. Lásd *Spomienky Heleny Kottannerovej*, 20.

⁵² Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 249.

⁵³ Erről bővebben lásd Győr előljáróinak Bécs város előljárói számára címzett, 1443. március 22-i levelében: *Quellen zur Geschichte*, 221., č. 2900. A győri előljárók a levélben kimondottan feltüntetik, hogy a város támadásában részt vett Jan Čapek ze Sán is (*der Czappko*).

⁵⁴ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 249.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 72.

⁵⁵ A fegyverszünethez bővebben lásd: Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 250.

⁵⁶ Kartouz: *Habsbursko-jagelovské dvojládíe*, 250–251.; Čornej–Bartlová: *Velké dějiny*, 72.

⁵⁷ Ennek igazolásához lásd Julián Cesarinih bíboros 1443. június 28-i levelét, nyomtatásban: Chmel, Joseph (ed.): *Materialien zur österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken*. I. Band, II. Abtheilung. Wien, 1837. 113–114., č. 25 („...solum expectatur certa pecunia ventura a Johanne Vayuoda pro stipendia Chapchonis, et suorum pedestrium, qui debent conducere thabor curruum”). Ehhez lásd: Urbánek: *Vladislav Varnenčik*, 31.; Segeš, Vladimír: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava, 2004. 201. szerint Jan Čapek ze Sán szekérfal parancsnoka volt az 1443-as törökellenes hadjáratban.